۲ نچی صان.

۵ نچی یل دوامی.

آڭ

ژورنالغه یازلو حقی:
بر یلغه . . . ۵ صوم.
یارطی یلغه . . ۳ صوم.
اوچ آیغه . . . ۱ صوم ۷۵ ت.
ژورنالنڭ هر صانی . . ۲۵ تین.
چیت مملکت اوچون:
بر یلغه ۱۰ صوم. یارطی یلغه ۵ صوم.

ژورنالنڭ اداره سی:
قزانده، مەسکەوسکی اورامده، کتاب نشریاتی شرکتی «عصر» مغازیننده.

مراجعت اوچون آدریس: Казань, Контора журнала „АНГЪ“

ایکی آطنەده بر چغا طورغان، ادبی، فنی، سیاسی، واجتماعی رسملی ژورنال.

چقدی: ۱۵ نچی مارت، ۱۹۱۷ نچی یل.

یانو

شعر

مین کورەم: یانغان قویاشنی، کوك بوینچه یاقترا،
کیچکه کرگاچ یانمی باشلی، حال جییا، طوقتاب طورا.
مین کورەمن: بر خد اینك آی بلەن یولدزلرن،
کوك بوینچه یانسەلرده، یانمیلر کوندزلرن.
کورنه کوزگه: دنیانڭ عاشقلری معشوقلری،
سونمی قالمی، بر سونه کوکرەکده یانغان اوطلری.
مین کورەمن: نیندی اوطده، مەنگی یانمی، بر سونه،
یانمیچه اوطسز قالو واقع بولا هر برسینه.
نەرسەگه باقسەکده، اول بر کون یانودن طوقتالا،
دائمی بالقوب یانودن همەسی محروم قالا،
کون وتون سونمی، یانوب، بالقوب طورام تیك مین گنه،
بو یانو، بو طالپنو سونمەس آخرسی مەنگیگه.
چونکه سونمی هر وقت بالقوب طورا کوکرەکده اوط،
صاف محبت، چن سویودن طوقتی آلمیم بر مینوت.

م. غفوری

آتسز حكايه.

حكايه.

I

ابراهيم نڭ كوبدن اوشا نوب يورگان نه‌رسه‌سى بولا بوغاى آخرى... آنڭ كوبدنگى تلـه‌گى طوا، كوبدن كوتـگان نه‌رسه‌سى كيله بوغاى آخرى...

ماهروى، ابراهيم اوچيتلنڭ خاتونى، راحتله نوب يوقلى. ابراهيم آولنڭ قاراڭغى، بورانلى تونـنده، قار طاولرى آراسنده قالغـان مكتبنده، اوسته‌لى ياننده يـه‌شل شارلى لامپه‌سى آلدنده ئه‌لله نه‌رسه كوته...

قزلر، تونلرن، بولاچق كيه‌ولرن كوزگيدن نيچك قاريلر، نيچك آلار آنڭ آلدنده موڭايوب، بر قورقو، بر سؤ ينچ بله‌ن اوطرالر، ابراهيمده شولاى، قولنده قلمى، آلدنده آق كاغزى بولغانى حالده اوطرا.. اول ئه‌لله نه‌رسه كوته...

ــ بلدرت ايندى، دوستكه، دنياغه ايزگولك طوترا ى، حقيقتلرنڭ حقيقتن سويله‌يه‌چه‌ك كشيگه اوزگنڭ سرلرگنى، اوزگنڭ بوزولغان خلقلرغه مينم آرقلى بيره‌چه‌ك امرلرگنى...

طشده بوران قوتله‌ندى.. قار پارچه‌لرى ته‌ره‌زه پيالالرينه به‌رلـه، ته‌ره‌زه قابقاچى شغر، شغر آچلوب يابلا باشلادى...

ــ طبيعت مينم قارشمده تترى... اول قورقا... مونه كوك قپوغلرى آچلوب، كوكدن ميڭا كيله طورغان شخص يولينه چقغاندر...

ابراهيمنڭ يوره‌گينه بر اوط سيبكان توسلى بولوب كيتدى... اچندن اوزنچه اوزون، اوزون عبادتكه باشلاغان توسلى بولدى...

ــ كيلدى... بولدى... !

ديديده، قولى بله يوزلرن يابدى... بولمه‌نڭ تـگى ياغنده اوط يالتراب كيتدى... ته‌ره‌زه قابقاچلرى شالتراب كيتدى... ابراهيمنڭ كوزلرندن ياشلرى مولدرب، آلدنده‌غى كاغزى اوستينه طاموب كيتدى... ابراهيم نيكدر تزله‌ندى...

بولمه‌ده، ابراهيمنڭ كوز آلدنده ته‌ره‌زه آچلوب گيتدى... بتون اوى‌ماى آيلرنده‌غى آينڭ زه‌ڭگه‌ر ياقتيسى كوك بر ياقتى بلـه طولدى... ته‌ره‌زه‌دن ياشارگان گوللر، كوبدندن طوڭغان طوپولر يافراق ياردیلر، ايو آلدنده‌غى كولده بوزلـردن آرولانوب يالترادى... كوك يوزندن توشكان بر ياقتى بتون دنيانى آلدى...

ــ ياشل ياقتى... مقدس ياقتى!

ديب اويلادى ابراهيم.

ۋژژ ايتوب اوچوب بر ياشل نه‌رسه ابراهيمنڭ بولمه‌سينه كردى... غرورلانوب ابراهيم يوقلاغان خاتونينه قارادى... افراط آنڭ واق كشى بولغانلغندن قايغردى... تـگى نه‌رسه اوزينڭ ياشل نورلر سيبوب طورغان قاناطن جه‌يدى، ياشل هوا كوك بر نه‌رسه كوز آلدينه كيلدى...

ــ اوقو !...

ديدى اول نه‌رسه:

ــ ياراتقان ته‌ڭرگنڭ اسمن اوقو !

ابراهيم تزله‌ندى...

ــ مين سيڭا طبيعت پادشاهى اسمندن سلام كيتردم.. بوزولغان روحلرنى، كـوگه‌رگان كوڭللرنى، آلدانغان يوره‌كلرنى آرچورگـه سيڭا بيوروق كيتردم... سـينڭ موڭارچى باصمى جيوب آصراغان شعرلرڭ كوبدندن شول بويورقلر ايدى... سين شولارنى كشيلر آراسينه طارات... طبيعت پادشاهى سينڭ كوڭلـڭه هماندە شول نه‌رسه‌لرنى صالسه‌ده، سين بنده‌چيلك بله اوشانمى يوريدر ايدڭ...حاضر اوشا نورغه كيره‌ك! بتون آنڭ بيورقلرن ييرينه كيترورگه كيره‌ك بواغان سـر-ما يه‌نى سين‌شوندن طابارسڭ: بر صاژين ايده‌ن آستنده! سينده ابراهيمنڭ روحى! ديب ياشل نه‌رسه اوزينڭ معنوى ياشل قوللرى بله تورتوب كورسه‌تديده يوغالدى..

دنياغه ياڭادن قاراڭغولق طوغدى... طشده‌ياڭادن جيل اوينى، اوكره، صزغرا، اول بالالر كوك جلى باشلادى... ياشل شارلى لامپه‌نڭ ضعيف ياقتيسى ايونى آزغنه ياقرتا؛ ميچده‌گى آچلغان فورتوچكه شغر، شغر شغردى ايدى...

آرغان، تتره‌گان آياقلرى بله ابراهيم اوسته‌لندن سيكروب طردى.. . خاتونى يانينه باردى. . .

ــ ماهروى!

ديدى اول بر تورلى غيرتلى طاوش بله. ماهروى دفعتة قورقوب اويانـدى:

ــ آه، نه‌رسه بار؟

ديدى. ابراهيم قولن قوشوب آلدنده باصوب طرا

ایدی. ماهروی یوقی بله طانومادی:

— کم سین... آباو...

دیدی... ابراهیم چغارغه طورغان یالغش کوزلری بله آلدنده باصوب:

— مین تهگری قلی، کوك پادشاهینكٔ ایلچی‌سی!

— چو!

دیدیده، ماهروی آغاروب کیتدی...

— سین ابراهیم ایچ! نیشلیسكٔ بوتونله یوقلامیچه؟ قارا کوزگنی... آباو، قوتمنی قالدرمادكٔ!

دیدی.

— ایبی، مین ابراهیم؛ بنی اسرائیلنی آغارتورغه یبه‌رگان ابراهیم علیه‌السلامنكٔ روحی ایکان... موگارچی یاشرگان ایدم؛ حاضر میگا خبر بیردیلر...

— نه‌رسه سویلیسكٔ؟ مین قورقام!

دیدی ماه‌روی. ابراهیم آنكٔ یانینه کیلوب اوطروب:

— ئه‌نه‌سین یوقوگده‌بلکه‌کورگانسكٔ... اول یاشل اوط کوزلرگنی قاماشدرمادیمی؟ مین بیت پیغمبر! ایده‌ن آستنده میگا کیره‌کلی نه‌رسه! دیدی...

II

صفی ملانكٔ ایشك آلدن کوریلر؛ مؤذن مناره‌ده:

— الصلات خیر مین النوم! دیب قچقرا ایدی...

صفی‌ملاده یاگاغنه چاین‌اچوب بتروب، سوتلگان چاماسن چالوب بتروب طورا ایدی. ایشکدن ابراهیم کروب کیلدی. سلام بیروب کورشدی:

— نیك بولای بیك ایرته‌لهدكٔ میرزا! بر بر نه‌رسه بارمی ئه‌لله؟ دیدی.

ابراهیم بیك جدی طاوش بله:

— بار، حضرت، بار! سیگا بر ظور سوینچ، ظور بر بشارت کیتردم! ئه‌یده نمازغه، شونده سویله‌رمن!

— طهارتكٔ بارمی، طهارتكٔ؟

— بز طهارتلی طوامز!

دیدی ابراهیم.

— طهارتلی طواسزطووون! کوب وقتده استنجاسزده یوریسزشول... نیچك بوکونگنه‌ایرته‌گی‌نمازغه بارورغه اویلادكٔ؟

اوزلری شاقتی یراق کیتکانلر ایدی. ابراهیم ده‌شمی‌گنه باردی. مسجدده باشقه کشی یوق ایدی. نماز اوقودیلر... ابراهیم ایرته نمازنده ئه‌لله نیندی اوزنچه اوقودی: دورت مرتبه قولاق قاقدی... التحیاتقه ایکی آیاغن صوزوب اوطردی... نماز بتدی؛ مؤذن اوچیتلدن کولگان توسلی:

— ئه‌ی میرزا...، نماز اوقورغه ماچتر توگل ایکانسكٔ... آز بوکا توگل شول اول! دیب کولدی.

حضرت کورمه‌دی هم آگلامادی. ابراهیم ده‌شمه‌دی. باری کوزینه کوزلرن آغارتوب بر قارادی...

مؤذنده:

— ئه‌لله‌بو، بره‌رنی صالغان میکان؟ دیب اویلادی،

مسجددن چققاچ ابراهیم حضرتنی چای اچه‌رگه آلوب کیتدی. جمعه کون بالالر اشقولغه کیلمه‌گانلرده ایدی ئه‌لی. چای یانینه‌اوطرغاچ، بره‌رنی اچکاچ ابراهیم‌حضرتکه سوز باشلادی:

— حضرت، مین سزگه بر نه‌رسه اوقیم، سزگه نیچك تأثیر بیرور اول!

— نیندی نه‌رسه، شعرمی‌ئه‌لله؟ اوقو، اوقو! مین بیك اشعار یاراتام...

دیدی. ابراهیم کسه‌سندن بر دفتر چغاروب اوقورغه کرشدی: اول آراده ایشکنی شاقلداتوب ماهروی ده‌شوب چغاروب:

— ابراهیم، یوق سوزلرگنی حضرتکه سویله‌مه، اوزگنیده، مینیده خور ایته‌رسكٔ! دیدی. ابراهیم:

— چوسه‌نه! دیدیده کروب کیتدی.

دفترن طوتوب اوقی باشلادی:

جانسه‌م کویسه‌م هم جلاسه‌م،
اویانسه‌م، طرسه‌م هم یوقلاسه‌م،
همان فکره‌ده بر نه‌رسه:
نیچون دنیا بو قدر بوزولغان،
آدملر بر برینكٔ قانلرینه بویالغان؟
اگر بنده روحن بر قاراسه،
کورور ایدی کوگلنده برطاب،
یوره‌گنده شاقشی بی حساب.
مین بیره‌م سیگا رحمتدن برکاسه،
اچر سین آندن باشقه‌لرغه،
اچر سین بتون گناهلیلرغه،
اگر آلارنكٔ روحلری یانسه،
بولور اول آلارغه برظور دوا،
اول سوزلردن بخت طووا!

— هه، یاری یاری، ملا ابراهیم! بیك گوزه‌ل،

لکن وزنی طولوب یتمه‌گان ایکان. بحر هجز اوزرینه یاصاسه‌کٔ نی بولور ایکان؟

ــ یوق، حضرت، دیدی ابراهیم، آنده بر سر بار... اول مسجع! اول مینم سوزم توگل!

حضرت آبدری توشدی:

ــ کم سوزی صوکٔ اول؟ ئه‌لله شاکردلر یازغانمی؟ بارکٔ الله!

ــ یوق... واقلاتما! اول ته‌گری سوزی!

ــ الغیاظ بالله! دیدی حضرت، نی دیگان سوزکٔ اول!

ابراهیم حضرتنكٔ یانینه‌راق باروب:

ــ مین بیت کشیگه ئه‌یتمیم،.. مین بیت پیغمبر! اوشانماسه‌کٔ ایده‌ن آستن بر آرشین قازوب قارا! دیدی...

ــچو، ملاابراهیم، خوف کفر بار، اول نی‌سوز اول؟.. دیدی.

ابراهیم قزدی ... باصدی:

ــ مین سینی، حضرت، یاگا دینگه اوندیم! یاشل توس مقدس، آنكٔ نوریده یاشل! حاضر ایمان کیتر! اگر راضی بولماسه‌کٔ!

دیدیده حضرتکه کسه‌سندن چغاروب ریڤالویر توزه‌دی... طازا حضرت ابراهیمنكٔ قولندن ریڤالویرن صوغوب توشوردیده، ایشکٔ آلدینه چغوب قچقردی. مکتب خادمی کردی... **ابراهیم ئه‌لله** نیتکان بر غیر طبیعی کولو بله‌ن کوله‌می، جلیمی، اما ایده‌نده آونی ایدی...

حضرت بله خادم طوتوب به‌یله‌دیلر. ابراهیم همان:

ــ اگر جانسه‌م،کویسه‌م!...ئه‌نه، ئه‌نه کیلدی ...

دیب مغردی، به‌یله‌گاچده ایده‌ن آستن قازونی طلب قیلا. آنده یاشل یاولقغه تورلگان بر معجزه بارلغن‌ده سویلی ایدی ...

تیزگنه فیلدشر کیلدی، باشینه صوقویدی... ابراهیم:

ــ پیغمبر، کشیلرنكٔ جزاسندن قورقما ...

اونده، اونده همان دینگه برده بر اقمه!

حقیقت کونی صوکٔ اوزی یر اقمه؟

دیب کویله‌ب ئه‌لله نه‌رسه سویلی هم:

ــ مین حاضر قوریه ایمپیراتورینه خط یازدم؛ مینی یاقلارغه اول کیله ... آنكٔ بتون عسکری مینم یاقده...

ع. عزیز.

شرق قزی.

شعر

قزغانام قایچان کوره‌مده گول یاڤاقلر، یوزلرن،
اول طاموب طورغان آلهی، قارلیغان کوك کوزلرن.
اول چیگه‌سن قابلاغان خوش چه‌چلرن، هر توکلرن،
اول گناهسز گه‌وده‌سن، آق قوللرن، پاكٔ کوکره‌گن.
ــ نیك یارالدكٔ؟؛. دیم اچمدن: کوکدن اینگان خور کبك؟
نیك جلیسكٔ آولاق، آولاق کوزلرکدن نور توگوب؟
یا، سیزه‌مسكٔ، آلغی کونده شوملی کورنش کوتکانن؟
اول یفه‌کده‌ی چه‌چلر کٔذكٔ قان جوارغه ئوسکانن؟
کمگه صوكٔ لذت سینكٔ طاوشكٔ، سماوی سوزلركٔ؟
کمکه صوكٔ نعمت، عجائب کوز قاراشكٔ، کوزلركٔ؟
نیك یارالدكٔ، ــ بو توبه‌ن چوبلك اچنده سین چه‌چه‌كٔ؟
آه، سیزه‌مسكٔ سین چه‌چه‌کنی نیندی قوللر چرته‌چه‌كٔ؟.

ن. ایسه‌نبه‌ت

بیچورا.

بولغان واقعه.

— سودامز آرتق زور بولماسه‌ده فیرمامزنك ۋیۋیسکه‌سی مشهور ره‌ك یه‌رمینکه‌لرنك‌کوبسینك بازارلرنده کورنه‌ایدی. خصوصا مینزه‌له یه‌رمینکه‌سی بزنك‌سودا اوچون آیرم زور اورننی طوتقانغه، بز مینزه‌له اوچون باشقه یه‌رمینکه‌لرگه قاراغانده یاخشیراق حاضرله‌نه ایدك.

ایسکی‌دن کیلگان عادت، ترتیب بوینچه باشده ماللرنی ألاولرغه تییه‌ب پریکازچیکلر بله‌ن یبه‌روب، اوزمز سفرگه بره‌ر کون صوڭغه‌راق قالوب چغا ایدك.

بو یولی بر یلدن بیرلی اورنده یاتقان ئه‌تکاینك کیفی ناچار بولغانغه، میڭا بره‌ر کونگه‌گنه توگل، جمعه‌دن آرتقغه صوڭغه قالورغه طوغری کیلدی. ئه‌تکای‌نك حالی آورایغاندن آورایاغنه باردی. دوکتورلرده ئه‌تکای‌نك سلامتله‌نوون شبهه‌لی تابقاچ، قارتنی صوڭغی ساعتلرنده یالغزن قالدروب یه‌رمینکه‌گه کیته‌رگه تله‌مه‌دم. کیچلرنك برنده ئه‌تکای تمام آورایدی. شول اوق کیچنك طاڭنده مرحوم جان تسلیم قیلدی.

بو وقتده مین یه‌ش، یاڭاغنه بورن آستم قارالاغنه باشلاغان ایدی ئه‌لی. ئه‌تکای‌نك زور اوغلی مین بولغانغه، آناردن صوڭ بتون اشی، بارلق آورلق مینم ئوستکه توشدی. شوڭار کوره مرحومنك اوچ‌کونن‌اوزدرغاچده پار آط یاللاب، مینره‌له‌گه کیتدم. موۋیك‌نك درفا چاناسینه اوطروب، شه‌رنك بر ایکی‌گنه اورامن ئوتکان ایدك، ته‌رته باومز ئوزولدی. مین بوڭار آرتق اهمیت بیرمه‌سده، موۋیگم چنلاب شوملانوب، آغز اچندن نه‌رسه‌در مغردی، مغردی ته‌رته‌سن قدیمی حالینه کیتردی. ته‌رته‌نی ره‌تله‌ب اوطروبقنه کیتکان ایدك، یولمز آرقلی آلتی آط جیگولی بای اورص میتی ئوتوب کیتدی. قوزلاده اوطرغان آغای بو اشکه غایت بورچلدی، مین ئوزمده بو منظره‌دن شاقدای شوملاندم. قایچاندر، بالا چاغمده ئه‌لی جهان ئه‌بی‌نك:

— یول آرقلی ئولك، مه‌چی ئوتسه سفر خیرلی بولمی، صدقه بیرورگه کیره‌ك!... دیگان سوزلری قلاق توبمده یاڭغراب کیتکان شیکللی بولدی. یاق یاغمه قاراندم، صدقه بیرورلك کشی کوره آلمادم. خیرلی بولسون، مینزه‌له‌گه صاو، سلامت باروب کرسه‌م، خیروش بابایغه برکییم چیتك بیرورمن، دیب نذر ئه‌یتوب بر آز طنچلادم. بر ته‌ولك باردق، اول - بو سیزلمه‌دی. ایکنچی کوننی اویله‌دن صوڭ جیل چغوب سبره باشلادی. یول‌چیتلرنده‌یار، یار بولوب طورغان قاغلمالرغه به‌رله، به‌رله قابرغه‌لرم آورتوب، بیللرم قالمادی. شونك ئوستینه قوناق ایونده قاطق بله قارا بغدای بلینی آشاب چقغانغه، صارولرم قایناب، کوڭلم اوینی باشلادی. جیل، بوران قوتله‌نگاندن قوتله‌نه بارغانغه، یاقتی‌کونده آولغه یتوب قالورلر اوچون یه‌مشیگم آطلرن برده قزغانمیچه‌چبر قیلاونده دوام ایتسه‌ده، یول چیتنده‌گی‌ما یاقلر بیك آقرنلابقنه آرتده قالالر ایدی. چونکه اول یولنك چیتلرنده‌گی یار، یار بولوب طورغان قازلمالر، قاغلمالرغه قوت بله‌شووب توشکان چانانك کوچی بیچاره آطلرغه طوری باروغه ایرك بیرمی ایدی. ئه‌لی بر قازلماغه، ئه‌لی ایکنچی قاغلماغه توشکان چانانك کوچی کچکنه آطلرنی جغا یازوب، آلار بله مه‌چی جمغاق بله اویناغان شیکللی جیگل، اوینی ایدی. یولنك ناچارلغی آرقاسنده آطلر بله چاناغه طارتشوب باروغه طوری گیلگانگه، شونك ئوستینه کوز آچلماسلق قاتی جیل بوران بزگه قارشی طورغانغه، طاش باقا آدوملری بله‌گنه آلغه بارا ایدك. باشقرت خاتوننك قاطقلی بلینی بله‌ الوغ‌یولنك قاغلمالری کیلشه آلمادیلر. مین طوقتاوسز اوقشی باشلادم. بر نیچه مرتبه آطلرنی طوقتاتوب چانادنده توشوب قارادم. یوق بیت، فائده‌سی بولمادی. همان اوقشتدی، همان کیفسزله‌ندره‌گنه باردی. بر وقت اش آقتق چیگینه بیته باشلادی. مین چاقرم صاین دیبه‌رلك آطلرنی طوقتاتدرا باشلادم. بـو اشکه یه‌مشیگم بورچلوب:

— بای، بولای بولسه یاقتی کونده آولغه عمرده‌ده ییته آلمامز. موندی هواده تونگه قالو قورقنچلی. کوره‌سڭ بیت، نینده‌ی سبره! حاضردن‌اوك یوللر قابلانا یازدی. تونله بله‌، الله صاقلاسون، موندی هواده جن ازینه کروب کیتووگنی سیز میده قالورسڭ. آورراق بولسه‌ده، سین

آولغه قدر توز ايندى. مونه الله بيورسه اوزاقلاميچه آولغه‌ده ييته‌رمز ايندى. قاتى ايتوب چاى‌اچوب يبه‌رگاچ بر نه‌رسه‌سيده قالماس.

— اى سز، الله‌عمر بيرگرلرى، يالقاولانماگز. تفيت! ديب طاغى آطارنى چبرقيلى باشلادى.

مين آطلرنى طوقتاتماس اوچون چانانڭ قريينه ياتوب، باشمنى چيتكه صالندروب بارا باشلادم. ئوزه‌كنى ئوزه طورغان آچى جيل قارشو بولغانغه، يه‌مشيگم شارفى اوستندن صولى‌دن بوشاغان قابچق بـله قلاقلرن طوملالاغانغه، مينم سوزلرمنيده ايشتمه‌س بولدى. مين چانانڭ قريينه ياتوب باشمنى صالندروب، همان اوقشوب بارغانغه، بورانغه‌ده، جيلگه‌ده آرتق اهميت بيرمه‌دم. چونكه بتون ئوپكه‌لرم، يوره‌كلرم اورنلرندن قوزغالغان شيكللى بولوب، بتون اچم ئه‌يله‌نه ايدى، بوطالا ايدى.

بارا طورغاچ تون‌ده بولدى. توننڭ قاراڭغيلغينه قار طوفانيده قوشلغاچ، ايكى اوچ آدومدن طوغان آتاڭنى‌ده طانوماسلق درجه‌ده قويبى، قشقه‌غنه مخصوص كوگلجم قاراڭغولق بتون دنيانى قابلاب آلدى. مونه بر وقت چانامز يانى بله‌ن شووب باردى، باردى‌ده توبسز يارغه توشكان شيكللى بولوب، كينه‌ت بر نه‌رسه‌گه قوّت بله به‌رلوب، مين چانادن يه‌شن طاشى شيكللى اوچوب كيتوب، باشم بله باروب، كورتكه قادالدم. اوستده جلى طون، آور طولوب بولغانغه كورتدن چقغانچى يه‌مشيگم ئه‌لله قايا كيتكان ايدى ايندى. اول يراق‌ده قار چلته‌رى آرقلى كوله‌گه شيكللى‌گنه بر يوغالوب، بر كورنوبكنه كيته ايدى. اوزاقده ئوتمه‌دى، اول كوزدن بتونله‌يگه يوغالدى. شولاى ايتوب، يات‌قر اورتاسنده بريالغزم قالدم. يول چيتلرنده آچى جيلنڭ جبرندن يغلاب طورغان ماياق طاوشندن باشقه طاوش، بتون دنيانى قابلاغان بلچراق كفنگه اوخشاشلى كوگلجم بورانلى قش توننددن بوته‌ن بر نه‌رسه كورنمى ايدى.

مين‌خواجه‌سن طاشلاب قالدرغان چانانڭ آرتندن‌نى قدر قچقرسه‌م‌ده، قوتلى قشقى جيلنڭ طاوشن جيڭه آلمادم، طولوبلرمنڭ چابولرينه بوطالا، بوطالا يوگرگان‌ده بولدم. يوق، كچكنه آطلرنڭ كچكنه آدوملرن ييته آلمادم. بار بلگانمنى اوقوب، يازمشمنى ته‌ڭرمنڭ ئوزينه طابشروب، بلنور، بلنمه‌س بولوب طورغان يول بويلاب ته‌پى، ته‌پى آلغه كيتدم. بر ساعت باردم، ايكى ساعت، اوچ ساعت باردم؛ آول‌ده، يه‌مشيگمده كوزمه كورنمه‌دى. بوران قوتلـه‌نگاندن قوتله‌نه، جيل آچولانغاندن آچولاناغنه باردى. مين يولدن يازوب، بيلدن قار اچنده قالغاچ، آخرگى اميدم بولغان، بر بر آولغه طورى كيلو اويى‌ده باشمدن چقدى.

آخرى اجلم شوشى باشقرت صحراسنده بولورغه يازلغاندر، ديب حياتدن تمام اميدمنى ازدم. چونكه قارشمده طولقونلانا، طولقونلانا اوكرگان داولدن باشقه بر نه‌رسه‌ده كورميدر ايدم. كينه‌ت آلدمده قارالوب طورغان بره‌ر نه‌رسه كورنوب كيتوگه، كوڭلمده اميد طووارغه‌ده اولگرمى ايدى، اول يوقغه چغوب، ياڭادن آور اميدسزلك عالمينه چومارغه مجبور بولا ايدم. شولاى اجلنى اوچقه قسوب بارا طورغاچ، آلدمده قارا كوله‌گه‌لر ظاهر بولديلر. بو كوله‌گه‌لر باشده‌راق كورنوب يوغالغان كوله‌گه‌لرگه بتونله‌ى باشقه‌لر ايدى. ياقنلاشقان صاين آلار زورايا آچقلانا بارالر ايدى.

اوزاقده ئوتمه‌دى، مين ئوزمنى يارطيلاش قارغه باتقان بخاراى شريف كه‌له‌پوشلرينه اوخشاشلى كيبه‌نلر ياننده كوردم. بر نيچه آدوم‌دن صوڭ مين ايندى ئوزمنى آول باشنده كوردم.

آول يوقلى ايدى. قوتلى داولنڭ طاوشى آستنده طنچ، قايغوسز، غمسز يوقلى ايدى.

كوچكه، كوچكه‌گنه قار ديڭگزندن توبه‌لرنگنه كورسه‌توب‌طورا آلغان بو ايولرنڭ اچنده طنچ يوقلاوچيلر، بو مينوتده‌ميڭا دنياده ايڭ بختلى كشيلر بولوب كورنديلر.

قارغه كومله‌م، كومله‌م ديوب طورغان، توبه‌سن يابماغان بر ايونڭ ئوستنده قازيقلرينڭ باشلريغنه كورنوب طورغان كير ته‌سن آطلاب يورطقه كروب، ايشگن قاغا باشلادم، قايدن‌در، يراقده صالام آستنده صالقندن قاچوب ياتا طورغان قارت اتدن باشقه ميڭا جواب بيروچى بولمادى. ايكنچى ايو آلدينه طوقتادم؛ آنسندن جواب آلا آلماغاچ، ئه‌لله بو آولنڭ خلقى قار طوفانندن قورقوب، آوللرن‌ده طاشلاب چقغانلرمى! ديب شبهه‌ده قالدم. چنلابده، بو آول‌ده جان اثرن بلگرتكان بر نه‌رسه‌ده كورنمى ايدى. ايولر قارغه باتقان، قابقالر آللرنده طاو، طاو بولوب كورت ئويلوب طورا. ايولرنڭ كوبيسينڭ باشى آچق، ايو اچندن جواب بيروچى يوق: تعين بو آول طاشلانغان آول‌در!... ديب ياڭادن

ياڭا تورلى اميدسزلەنوب آلغە تابا كيتدم. طاشلانغان آولنڭ اورامى بويلاب كوڭلسزلەنوب بارا طورغاچ اورام اورتاسندە باصوب طورغان بر زور يورطكوزمە چاغلدى . . طورى آڭا تاباكيتدم. ياخشيلا براق قاراسەم، آلدمدە مسجد كوردم.

ميڭا جان كردى. مسلمان آولى ايكان، ايندى خور بولمام، ديب مسجدنڭ كورشيسندەگى بر ايونڭ قارغە باتقان تەرەزەسن بوگولوب قاغا باشلاغان ايدم. ايو اچندن جواب بولغانچى، يورطلر اچندە اتلر طاوشى كوتەرلوب، قايسى كيرتەدن سيكروب چغوب، قايسى يابلماغان ايو باشندن سيكروب توشوب، مينى قاماب آلوب، طاوشلرى بلە بتون اورامنى كوتەردیلر.

بو ايونڭ اچندن جواب بولسەدە مينى قونارغە كرتمەديلر.

- مسلمان، دين قردەشگزنى زنهار اورامدە طوڭدروب ئوترە كورمەگز ايندى، ديب نى قدر يالوارسەم، يالنسەمدە، يالقاو باشقرتنى جلى اورنندن طورغزوب، ايشگن آچدرا آلمادم.

آدم قولى قاغلماغان كورتلرگە باتا، چوما، اتلر طاوشى، آچولى جيلنڭ صزغرووى آستندە اوچراغان ايولرنڭ ايشكلرى آلدندە تيلەروب نى قدر طورسەمدە، مينى قزغانوچى طابلمادى. بولاى اوتنوب يالواروب مينى ايولرينە كرتمەولرن توشونگاچ، ئەرسزلك بلە اش قيلورغە اويلاب، بر ايوگە طورىدن طورى باصوب كردم. توردە ياتقان قارت باشقرت اورنندن قوزغالميچەغنە:

—سين كم بولاسڭ؟ قايدە باراسڭ؟ موندى هوادەنى اشلەب كشيلرنى بورچوب يوريسڭ؟ ديب صوراشقاچ، مين ئوزمنڭ بتون تاريخمنى سويلەب بيردم. قارت اوّلگيچە اوق اورنندن قوزغالميچەغنە:

— ئەنە شوندە ياتسەڭ ياتورسڭ ايندى! ديووينە ميچ باشندن آدمدە، حيواندە طاوشينە اوخشاماغان بر طاوش ايشتلوب:

- يوق، يوق! چغوب كيتەون! موندى هوادە، تون اورتاسندە رەتلى كشى يورمەس. ايبدەشلرندن آيرلوب قالغان جندر بو. ئەتەچ قچرغانچى بارمزنى بووب چغوب كيتەر! ديب مينى قوندرماسقە داولى باشلادى.

قارچقنڭ مغرداوى مينم يالوارولرمنى جيڭدى. مينى جنسڭ، ديب ابجدلر اوقوب تورتوب چغارديلر. ايندى نى اشلەرگە؟

ايوگە كروب جلنودن تمام اميدم كيسلدى.

— طوقتە، مسجدكە كروب جلنيم، ديب مسجدكە تاباكيتدم. مسجدكە كردم. اول مينم تلەگمنى ئوتى آلمادى. ياغلماغان صالقن مسجدنڭ تەرەزە آرالرندن، بورەنە آستلرندن قارايلەب، اچندە صالقن جيل حكم سورە ايدى. موندە جلنوب بولماياچغن آچق بلگاننگە، شونڭ ئوستينە غايت آشيسىدە كيلگاننگە، آندن صوڭ ميچ باشندە مغرداغان اوبرلى قارچقنڭ „جن" ديگانيدەايسمە توشكاننگە، مسجددن چغارغە مجبور بولدم. چنلابدە بو مسجد عبادتخادن بيگرەك، آداشقان جنلر اوياسينە اوخشى ايدى.

مسجددن چغوب، طاغى اورام بويلاب كيتدم. شولاى اوق بو آولدە مينى قزغانورلق بر مسلمان دە طابلماسميكاننى؟ ديب اويلانوب مأيوس بولوب بارغاندە، آولنڭ ايكنچى باشندە تچقان كوزندەى ضعيف بر اوط كورندى. مين آشغوب، روحلانوب آنار تابا كيتدم. قاردن كورنور كورنمەسلكنە بولوب طورغان مەچى باشى صيپارلق غنە ايكى تەرەزەلى، توبەسن جيل قوباروب كيتكان مونچەغە اوخشاشلى ايونڭ ايشگن قاغا باشلادم. بو يولى اوزاق كوتەرگە طورى كيلمەدى.

ايشك آرتندن:

— كم اول؟ نى كيرەك؟... ديگان بر يەش خاتوننڭ اڭغراشقان يەش طاوشى ايشتلدى. مين واقعەنى سويلەب، قونارغە كرتوون اوتندم. ئەلگى خاتون باشدە مينى ايونە كرتمەسكە طرشسەدە، آنڭ خاتون يورەگى مينم حالنى آڭلاب، مينى قزغانوب ايونە كرتورگە آنى مجبور ايتدى. كچكنە، بلچراق مونچەغە اوخشاشلى بو ايونڭ اچن تچقان كوزى نى قدر ياقتورتورغە طرشسەدە، اول قاراڭغى ايدى. خواجە خاتوننڭ بر طوقتاماسدن اڭغراشووى ايو اچن قبر توسينە كرتكان ايدى. مين يەش كيلندن صاماوار قويوون اوتندم.

اول اڭغراشووندە دوام ايتوب:

— آبظى، زنهار مينى بورچما، مين آورو؛ تلەسەڭ ئەنە سيڭا صاماوار، ئەنە صو، ئوزڭ قوى!.. ئەنە ايپى، ئەنە سوت، زنهار مينى مشقتلى كورمە! ديب اورنينە ياتوب، طاغىدە نغراق اڭغراشا باشلادى. مين ئوستدن طلوبنى صالوب، سەكىگە جەيوب قويوب، صاماوارغە اوط صالوب، ايپىنى كيسوب، چاى اورنى حاضرلەب، توزمسزلك بلە صاماوارنڭ قايناب چقغانن كوتە باشلادم.

بتمەدى. ك. تينچورين.

بيك ايسكى زمانلردن آلوب، تيمور بالالرينه قدر تورك - مانغوللرده خاتونلرنك طوتقان اورنلرى.(*)

تاريخى - اجتماعى بر تجربه

II

تـۇرك -مانغول خلقلرنده بيك ايسكى زماندن بيرلى كوب خاتۇن برله طۇرمش پادشاهلق سۇره ايدى. بو حقده عرب، فارس مسلمان مؤرخ وسياحلرينك سوزلرندن بيگرەك، ياوروپا سياحلرينك سوزلرى بزنك اۇچۇن كوبرەك معلومات بيرە آلۇرلر. چونكه بولار خريستيان بولغانغه كوره، اوزلرنده بولماغان عادتلرنى كوبرەك يازارغه، كوبرەك معلومات بيرۇرگه ياراتالر. طبيعى مارقو پولو، روبرەك، پلانوده كارپينى بوحقده همەسيده بـرتۇسلى سۇيليلر. شوگارغه كوره بو حقده آخرغى سياحنك سوزن كوچورو بلەگنه كفايه ايتەمز. اول ئەيته:

«كوبەى طۇيدرۇب طۇرا آلا، شولقدر (تاتار) خاتۇن آلا. قايسى يۇز، قايسىسى ايللى، قايسى اون، قايسى يا كوبرەك يا ايسه آزراق آلا، حتى آلار اوزلرينك قردەشلرينى نـكاح ايته آلالر (١)» بيگرەكدەبو طوغريده پادشاهلرى شەب ايديلر. رشيدالديندن اقتباساً يازا طۇرغان ابۇالعازى خان چنگيز خاننك بيش يۇز خانونى بولغانن سۇيلى. باتو خانغنه بو حقده بر آزانصافلى يولۇب، يكرمى آلطيغنه خاتۇنغه مالك ايدى!

كوب خاتۇن بلەن طۇرمشنك تـۇرك - مانغوللـرده ظهورينه، بوتون انسانلر اۇچۇن عمومى بولغان سببلردن باشقه، هر وقتده كورشيلرى بلەن قيلنۇب طۇرا طورغان صوغشلر سبب بولديلر. تۇرك - مانغوللرنك كورشيلرى آلار بـله همانده صوغشۇرغه مجبور ايتـەلر ايدى. ايرانيلر بلە تورانيلرنك شاهنامەده تصوير ايتلـگان صوغشلرى، قطاى، چينلرنك هيونغ نو، توكيولر بلە صوغشلرى ئەلله نيچه عصرلرغه صوزلغان ايدى. منبت يىرلرده اوطۇراسى كيلو' ايرانليلر هـم چينليلر كوگوك ياخشـى ييرلرنى بەيلەب طۇرۇرغه تلەو تۇرك - مانغوللرده بار ايدى؛ سبرنك صووق صحرالرنده. اولەنـسز، صوسز غـوبى هـم اورتا آزيـا چول واستيپلرنده كوچۇب يۇرونى بر كمده تلەمى ايدى. كورشيلر ايسه ياخشى ييرلرنى اچقندرا سيلرى كيلمى ايدى. شولاى ظور صوغشلرده تۇركلر بۇتونلەى صوغش كشىسى بولوب بتكانلر. حتى بـر خلق بولودن بيگرەك «بـر آرميا - آردو» غه ئەيلەنـگان ايديلر. حتى جاحط ئەيتەشلى صوغش آستنك يونانلر حكمتده، اهـل چين صناعتده عربلر[illegible]،

(*) باشى ١ نچى صانده.

(١) كارپينى II، ص٥؛ مارقو پولونك ميناييف ترجمەسينك ٣٨ صحيفەسنك شونده يوق سوز كورەمز. منبعلرنى بحرفه ترجمه قيلۇرغه طرشقانمزدن ترجمەلر شوماچقميلر.

بلاغت، منطق، لغت وباشقه فنلرده باشقه خلقلردن آيرلغانلرى شيكللى، تۇركلرده صوغشده مهارت كسب ايتكانلر ايدى (٢). بو صوغشلرده ايرلر افراط قرلالر، خاتۇنلر طۇل قالالر ايدى. ايرلرنك صانى كيمەى، خاتۇنلرنك صـانى همان آرتا ايدى. شونك اۇچۇن چارەسزلـكدن برادرى وفـات بولغاچ، آنك خاتۇنن نكاح قيلو، تربيه قيلو، آناسى اولـگاچ اوگەى آناسن نكاح قيلو شيكللى عادتلر - قانونلر چغارالر ايدى. شونك اۇستينه تۇرك - مانغوللرده اسير توشكان خاتۇنلرنى اوترمەو عادتى بولغانلقدن، اسيرلر بلەن خاتۇنلرنك صانى آرتا ايدى. شولاى ايتۇب عسكرنى - خلقنى كيمتمەو اۇچۇن هم خاتونلرنك طبيعى اقتضالرى بوينچه كوب خاتۇن آلۇرغه مجبور بولالر ايدى؛ بو نەق ياوروپاده ١٦٤٨ - ١٦١٨ يللرنده بولغان اوطز يللق صوغشلردن صوك ايـرلر بتكاچ، خريستيان روحانيلرينك ايكى خاتۇن آلو يارى، ديب چغارغان فتوالرى تۇسلى ايدى.

عموما اويلاغانده كـوب خاتون بـله طـورو تورك خلقينك بالطبع روحنده بولماسه كيرەك. «دوخه قوجه اوغلى دلى دەمرول بويـى اجرى» اسملى ايسكى تـرك حكايەسنده طنچ طورا طورغان تورك خلقى اچندەگى عائله تصوير ايتله. بو حكايەده عزرائيلده دلى دەمرولنك خاتونينك جانن آلمقچى بولغاچ، اول اللهغه زاريلق قيلوب: «آلاسك كيلسه ايكبزنـگده جانبزنى برگه آل، قالدراسك كيلسه ايكبزنيده ايسەن قالدر» دي (٣) بو سوز طنچ حيات كيچره طورغان

(٢) «رسالة الى الفتح بن خاقان فى مناقب الترك وعامته الجند الخلافة ص٤٢ هم ٤٣ قاهره طبعى ١٣٢٤ هـ.

(٣) بـو حكايەنى پرافيسور بارتولد روسچەغه تـرجمه ايتوب تركچەسى بلەن برگه „Записки восточнаго отдѣленія Императорскаго русскаго археологическаго общества“. اسملى علمى مجموعەنك سيگزنچى جلدنده (١٨٩٣ - ١٨٩٤ يلغى) نشر ايتـكان ايدى. بو حكايه «كتاب دەدم قورقود على لسان طائفه اوغوزال» اسملى كتابنك بر بولـگيدر. بوندەغى حكايەلرنك برسندەده، پرافيسور بارتولدنك ئەيتووينه كوره، توركلرده كوب خاتون بلەن طرو حقنده بر سوزده طابوب بولمى. موندەغى هر بهادرنك برگنه خاتونى بار. بهادر درسه خان بالالرى بولماغانغه خاتونينه آچولانسەده، باشقه خاتون آلو حقنده اويلامى. بالالرى بولماغان كشيلر آچلرنى طويدروب، بالانغاچلرنى كيوندرب، درويشلرنك دعالرن آلوب، اللەدن اوزلرينه بالا صوريلر.

تركلرده كوب خاتون آلو عادتى بولماغانلقنى كورسه‌ته. بو چاره‌سزلـكدن كيلـگان كوب خاتون بله طورمش اوستدن قاراغانده منـطقى نتيجه‌سى بـولا طورغان خاتونلرنك اسارتن كيتورمه‌دى. خاتونلر كوب عصرلر ايركلى بولوب الديلر. توُرك ـ مانغول خلقلرينك تاريخن ياخشى بلـه طورغان لئون قاهون: «توُرك ـ مانغول عائله‌سنده‌خاتونلرنك موقعى اويلاغانغه قاراغانده كوب يوغارى ايدى» (١) دى. بو سوزنك راستلغن توبه‌نده قوله‌زده بار منبعلردن جيغان بعض معلوماتدن كورسه‌ك كيره‌ك.

ايك اوّل باشده يقوت الحموى‌نك «معجم البلدان انده» صاقلانوب قالغان ابن فضلاننك بر ايـكى سوزن آليق، ابن فضلان بيك عجب نه‌رسه كورگان شيكللى ايتوب طنطنه‌لى مجلسده بلغار خانى آلماسنك خاتونى بـله برگه اوطورغانن سويلى‌ده، بو اش آلارده عادت وسنت بولغانلغن اوسته‌ب كيته: مونده طاغى شونسى قزق، ابن فضلان خاننك بر خاتونيغنه اوطورغانلغينه دلالت قيلا طورغان «امرأته» سوزن استعمال قيلا: موندن باغارلرده بر خاتون بله‌گنه طورمش بولغان ديب ئه‌يتوب بولماسه‌ده، شول احتمالنى كوز آلدنده طوتارغه ممكن (٢). بلـكه‌بو باشقه توُرك ـ مانغول خلقلرنده‌غى كوك حرمتده بولغان «باى بيچه» ياايسه ابن بطوطه‌نك «الوغ خاتون» ديب يوُرى طورغان خاننك قدرلى خاتونى بولغاندر.

خاتونلرنك تيگزلـگينه اويره‌نمه‌گان عربكه بلغار ايلنده ينه‌برعجب نه‌رسه اوچرادى. اول موكارغه‌شاق قالدى. «خاتونلر هم ايرلر، دى، ابن فضلان، ايدلـگه توشه‌لرده صو قويونالر. ته‌نلرى آچق كيلوش، ازارسز: شولاى بولسه‌ده زنا قيلميلر هم آكارغه سببك يوق آلارده».

شونك صوكنده جنوبنك اسسى قوياشى آستنده آرتق نفسينه بيرلـگان سميت ـ عرب: «مين‌نيقدر صو قويونغانده خاتونلر ايرلردن قاچسونلر، ديب طرشسه‌مده نتيجه‌سز قالدى» دى. (٣) خاتونلرنك افراط‌ناموسلى بولولرينه دائر خبرنى بز پلانو كارپينى‌دن تابا آلابز. اول ئه‌يته: (٤) «آلارنك (يعنى تاتارلرنك) خاتونلرى ناموسلى: آلارنك اوياتسزلغى حقنده بر نه‌رسه‌ده ايشتلمى: اما آلارنك قايسى‌سى اويناب شاقتى كوكلسن، اوياتسز سوزلر سويله‌شه‌لر».

توركلرده زناغه قارشى افراط قاتى‌عادتلر ـ قانونلر بار ايدى. ابن فضلان‌نك ئه‌يتووينه كوره «اگر (بلغارلرده)

---

(1) L Cahun p. 64.

(١) معجم البلدان جلد II ٢٧٣ ص ١٩٠٦ سنه قاهره نشرى.

(٣) شوندوق ٢٧٦ ص.

4) „Исторія Монголовъ“ П. Карпини перев. Малеина, стр. 15.

بوبر كشى زنابله شغللـه‌نسه، ييرگه دورت قازق اوطورتالر، عيبلى كشينى شولارغه آياق وقوللرندن باغليلرده، باشندن آخرينه قدر پچقى بله كيسه‌لر. شولايوق خاتوننى جزا قيلالرده، خاتوننـكده، ايرنـكده كيسه‌كارن آغاچقه آصوب قويالر» (ص ٢٧٦)

شولوق عادتنك تاتارلرده بولغانن پلانوده‌كارپينى يازا: «صوگره آلارده آچق زنـاده طوتـلغان اير هم خاتـوننى اوتـر وقـانـونى يـا ايسه عادتى بـار» (ص ٥) ابوالعباس احمد ابن فضل‌الله العمرى (؟ Эломари)نك ئه‌يتووينه كوره بو ايسكى قانون چنگيزنك ياصاسنده‌ده تاثير كيلتر قيلنغان بولورغه اوخشى. (١)

ايسكى توُرك ـ مانغول خاتونلرى ايرلر بلـه‌نتوسلى كيينه‌لر ايدى. سياح پلانوكارپينى بو حقده شولاى يازا: «قزلرنى هم ياش خاتونلرنى بيك چيتنلك بله آيروب بولا. چونـكه آلار ايرلر بـله بر توسلى كيينه‌لر» (ص. ٥) روبروك‌نك ئه‌يتووينه كوره قزلرنك كيملرى ايرلرنـكينه قاراغانده بـر آز اوزونراق ايدى. (ص. ٧٧) قارت خاتونلرغنه آيروُمراق كييملر كيه‌لر ايدى. (كارپينى ص٥) توُرك ـ مانغول خاتونلرى آط اوستنده يوُروُرگه بيك اوستا بولالر ايدى. (ص ٦ كارپينى.) آلار بيك اوستا صوغش قوراللى استعمال ايته بله‌لر ايدى، هر وقت اوق وجايه‌نى يانلرندن قالدرميلر ايدى. ابن الاثير بيك قزق نه‌رسه سويلى. اول ئه‌يته: «ميگا خبر ايتديلر، كه بر تاتار خاتونى براويگه كرديده ئه‌لله‌نيقدر ايرلرنى‌اوتردى، آلار ايسه اول خاتوننى اير، ديب بلديلر. صوگره اول قورالن قويدى: شوندن صوك آنك خاتون بولووى معلوم بولدى. شونك صوكنده اول خاتوننى اسير ايتوب آلغان اير اوتردى». (٢)

توُرك ـ مانغول خاتونلرى آمازونـكه‌لر شيكللى بـولسه‌لرده، ماتورلققه اومطلو، مـاتورلق، كوركاملـكنى ياراتو آلارده بار ايدى. ياوروپالى سياح روبروك عجبلـه‌نوب شوندى سوز ئه‌يته: «خاتونلر بيك ماتور ايتوب پوُزكه‌لر (повозка) حاضرليلره مين آلارنى سزگه رسم ايتمى

---

(١) بو مؤرخ ٧٤٩ هجريده (٢١ مارت ١٣٤٩ ، ١ آپريل ١٣٧٨) دمشقده وفات. «مالك الابصار فى ممالك الامصار» كتاب مشهوردر.

– Сборникъ матеріаловъ, относящихся къ исторіи Золотой Орды .стр. .312

(2) В. Тизенгаузинъ, Сб. Матер. т. I, стр. 18.

طوُروُب بوُلایغنه (قلم بله) تصویر ایته آلمیم. ئه‌لی اوز آرا اگر رسم قیلا بلسه ایدم، سزگه هه‌سنده یاصاب بیروُر ایدم! (ص ٧٠). کیره‌ك وقتده تاتار خاتونلری ماتور ایتوُب کیینه‌ده بله‌لر ایدی. (شوندوق ٧٧ ص)

شونڭ اوُچوُن توُركلرنڭ طوُرمشن، خارا كترلرن تصویر ایتـكان جاحظ توُركلرنی ماقتاب، ماقتاب کیله‌ده «نساءهم كرجالهم» (١) دی.

صلح وقتده توُرك ـ مانغول جمعیتینڭ ایڭ اشلـكلی اعضالری ـ خاتوُنلردر. طورمش، خازایستوا اوُچوُن نی کیره‌ك، هه‌سنده خاتوُنلر اشلیلر. آلار: طون تـگه‌لر، کییم، باشماق، ایتك هم کوندن بولغان کیره‌ك نه‌رسه‌لرنی تـگه‌لر، سیاحت ـ کوچوُب یوُرگان وقتده پوُزکه (повозка) لرگه جیگلـگان آط، اوگز، دوه‌لرنی قاریلر، شول آربالرغه، دوه‌لرگه نه‌رسه‌لرنی تویی‌لر (٢) ضییر صاوالر، مای صییر (آلارنڭ اصطلاحنچه «غروت یعنی یوغورت) یا ایسه پیغیر یاصیلر (٣). شوشی اشلرنی صاناغان صوڭنده پلانوده کارپینی تاتار خاتوُنلری «اشـکه بیك جیتزلر» دیب قویا، توُرك، مانغول خاتوُنلری ئه‌لی XIV عصرده‌ده اوزلرینڭ اشلـكلیلـكلرن یوغالتمادیلر. آلماشرو (обмѣнъ) ظهور ایتـكاچ آ ڭارغه‌ده قاتوُشدیلر. ابن بطوطه «قایسی‌سی (خاتوُنلرنڭ) شول ترتیب ایله اوزینڭ خدمتچیلری بله صارقلر هم سوُت کیتروُب خلقعه ته‌ملی ایسلی نه‌رسه‌لر برابرینه صاتا. بعض وقتده خاتوُن بله برابر ایری بولا» (٤) اگر آنی (ایرنی) بر بر کشی کورسه آنی بعض خدمتچیلرندن دیب بلوُر. ابن بطوطه «سلطان المعظم» «ظل الله فی الارض» اوزبك خان اوزی طوُرا طوُرغان شهرده، اسلام ترقی ایتـكان زمانده شوندی اشنی کورگاچ، عجبسنه بولوُرغه کیره‌ك، بر خاتوُننی سوُیله‌گانده «آنڭ بیتی آچق، چونـکه توُرك خاتوُنلرنده حجاب یوق!» دیب قویا (٥). مونده بولای عجبله‌نوُرلك برده اورن یوق: ایکی جنس آراسنده، یعنی خاتوُنلر بله ایرلر آراسنده اشنی یولشولر (Раздѣленіе труда) بولغاچ، بو توُرك ـ مانغول جمعیتلرنده خاتوُنلرده ایرلر شیکللوك جمعیتڭ بر کیره‌ك اعضاسی بولغاچ برده خاتونلرنڭ ایرکلی بولولرینه، حجابسز بولولرینه عجبله‌نوُرلك اش یوق؛ قازاق ـ قرغیز خاتوُنلری، کوب تاتار آوللرنده خاتوُنلر ئه‌لیده بیك قاچوُب بتمیلر بیت! شونڭ اوُچوُن ابن بطوطه نڭ: «بو بلادده (قپچاقده) مین عجب نه‌رسه کوردم. اول ایسه خاتوُنلرنی تعظیم قیلو، آلارنی ایرلردن آرتغراق حرمت ایتودر!» (١) دیگان سوزی خاتوُنلرنڭ اول وقتده چیتلـگی بولغان مسلمان یېرلرندن کیلـگان، شوڭارغه اوُیره‌نـگان کشیگه عجب بولسه‌ده، حاضرگی اوقوچیلرغه آلای بولماس توُسلی کورنه.

نیچك ایتوُن تعدد زوجات بله خاتونلرنڭ بـو قـدر ایرکلـگی جییوُلا آلدی؟ کوب خاتوُن بله طوُرمش یوغاری‌ده ئه‌یتـكانچه توُرك ـ مانغوللرده حاضرگی شیکللی حیوانلق، خاتوُنلرنی قورچاق، ایو جهازی ایتدروُب طوُتو اوُچوُن، ایرلرنڭ حضورلغی اوُچونـگنه توگل ایدی، بیت! شولای بولغاچ بیلـگوُلی، کوب خاتوُن بله‌ن طوُرمش اول قدر خاتوُنلرنڭ حریتنه کیرته بولا آلمیلر ایدی.

بوُزولماغان، مدنیتنڭ ناچار یاقلری بله تانش بولماغان طبیعت بالاسی توُرك ـ مانغول صوغشده اوصال، قانسز، دشمانلرینه افراط قاتی بولسه‌ده، آنده بر یاخشی طبیعت، بر یاخشی عادت، طویغو صاقلانوُب قالغان ایدی. چه‌وکه، کوگه‌رچن عائله‌سی شیکللی توُرك ـ مانغول اوزینڭ یاراتقان خاتوُنینه جنایت‌ایتوُب، کوب خاتوُن آلسه‌ده، شول قوُشلر اوزلرینڭ برگه طوُرا طوُرغان آنا چه‌وکه، آنـا کوگه‌رچننی بر وقتده‌ده برگه طوُرغان، یه‌ورقه صالغان وقتده تاشلاماغان شیکللی، توُرك ـ مانغولده ده بر «خاتوُن»غه حرمت صاقلانوُب قالغان ایدی، اول کوب خاتوُن آلادر ایدی· آنی بولای اشله‌رگه طبیعت اوزی سوق قیلادر ایدی· لـکن آنڭ روحنده شولارنڭ آراسنده برسنـگنه حرمت قیلو، چن حقوقلی ایتوب طانو عادی کشیدن آلوب، خانلرغه قدر عادت بولوب قالغان ایدی.

شوڭ اوُچوُن پلانوده کارپینی یازا: «گرچه تاتار هم کوب خاتوُن آلا هم هر قایوسی اوزینڭ اویی، اوزینڭ عائله‌سی بولا . . . لـکن نیچکده شولارنڭ برسی ئلوغ بولوب حساب قیلنا هم آنڭ بله اول باشقه‌لرینه قاراغانده کوبره‌ك بولا. تاتارنڭ خاتوُنلری کوب بولسه‌ده آلار تیز قچقرشمیلر» (١)

(١) آلده ئه‌یتلـگان اثرنڭ ٢٨ صحیفه‌سنده.
(٢) کارپینی، ١٦ ص.
(٣) کارپینی ١٦ ص. (١). روبروك ٧٨ ص.
(٤) رحلة ابن بطوطه. جلد I، قاهره باصمه‌سی، ص. ٣٥.
(٥) وهی بدیعة الوجه لان نساء الاترك لا یحتجبن ص. ٣٥١.

(١) ص. ١٥

بتمه‌دی.

ع. عزیز. (عبدالعزیز عبیداللین.)

تیاتر وموزیکه.

فاطمه خانم ایلسکایانڭ بینیفیسی.

و«المنصور» فاجعه‌سی

۲٤ نچی فیۋرالده بالشوی تیاتر صحنه‌سنده سیار تروپپا‌سینڭ یاكا آرتیستکالرندن فاطمه ایلسکایانڭ بینیفیسینه فوق‌العاده بر موفقیت ایله گ. گی‌نڭ مشهور اثرلرندن «تریلبی» نڭ ترجمه‌سی اوینالدی.

ایلسکایا بلطرغی‌سیزونده اورینبورغده «تاتار دراما شرکتی» تروپپاسنده اویناب، سیار تروپپاسنده بو یلغی سیزوننڭ ابتداسندن خدمت ایته باشلاغان یاش بر آرتیستکادر.

ایلسکایانڭ اوینی باشلاوینه بیك آزغنه وقت اوتکان بولسه‌ده، فقط اول شول آز مدت اچنده اوزینڭ آچق واوستا اویناوی ایله تروپپاده یاخشی براورن طوتدی وخلقنڭ‌ده محبتن جلب ایتوب اولگردی. ایلسکایا شبهه‌سز تالانتلی بر آرتیستکادر. آنڭ امپلواسی باشده یگل کامیدیه‌لر، دیب فرض قیلنسه‌ده، لکن اول اوشبو اویونده تریلبی آ. فیرال رولنده وآندن باشقه «شوملی آدوم»ده اویناب، جدی درامالرده‌ده اوینی آلاچغن اثبات ایتدی.

«تریلبی» بو کونگه قدر روس صحنه‌سندن توشمی طورغان گوزه‌ل وتأثیرلی بر درامادر.

خصوصا «تریلبی» رولی یاش آرتیستکالر اوچون امتحان رولی، دیب ئه‌یتلسه‌ده جائزدر. فاطمه خانم بو رولنی غایت موفقیت ایله اوته‌دی.

«تریلبی» اوزینڭ ماتورلغی، اندامینڭ تناسب وظرافتی آرقاسنده رسام وهیکلتراشلرغه موده‌ل بولوب یوری طورغان بر اورام قزیدر. اول خودوژنیکلرنڭ آودیتوریلرنده سیۋینگالی اسملی بر گیپناتیزور وموزیکا نتقه اوچری. سیۋینگالی تریلبی‌گه عاشق بولوب، تریلبی‌نڭ عاشقی رسام بیللی‌دن قاچروب اوزی بله آلوب کیته وگیپنوز آرقاسنده تریلبی‌نی مشهور بر جرچی آرتیستکا یاصاب، یاۋروپانڭ تورلی شهرلرنده کانسیرتلر بیروب، زور شهرت قازاندرا. سیۋینگالی تریلبی‌نی کونلی، آگار کوب اشکنچه‌لر کورسه‌ته، حتی بر کانسیرتدن صوڭ، آنی بووب اوترو درجه‌سینه یتشه.

لکن تریلبی‌نی خاتونلقغه آلورغه یورگان یاش رسام بیللی ایله ایبده‌شلری تریلبی‌نی أزلیلر هم بر وقت لوندونده کانسیرت اثناسنده آنی کوروب، سیۋینگالینڭ قولندن قوتقارالر وپاریژغه آلوب قایتالر. بیچاره تریلبی سویکلی پاریژینه، دوستلری آراسینه قایتسه‌ده لکن ایندی نیچه یللر سیۋینگالینڭ گیپنوزی آستنده یوروب تمام خسته بولغانلقدن کوب یاشی آلمی، محبتلی دوستلرینڭ-قدر وتربیه‌لرنده، چه‌چه‌کلر آراسنده ئوله.

اوشبو اویونده ایڭ مسئولیتلی روللر تریلبی ایله سیۋینگالی رولیدر. ایلسکایا تریلبی رولن کوتکاندن آرتق یاخشی اویناب خلقنڭ کوب آلقشلرینه مظهر بولدی.

تریلبی رولی، ایلسکایانڭ ریپیرتوارنده‌ایڭ ماتور وموفقیتلی روللردن صانالورغه یاریدر.

خصوصا برنچی په‌رده‌ده اول غایت یاخشی ومکمل اوینادی. وبیللی‌نڭ آناسی ایله محاوره‌سی بیك تأثیرلی چقدی. ایلسکایانڭ اوضاع وحرکاتی بیك کیلشلی، اول هر بر حسیاتینه کیره‌ك طاوشی، کیره‌ك چهره وقیافتی‌ایله، اوزینه مناسب بر توس بیره بله. بونڭ اوستینه بر آرتیستکا اوچون مطلق لازم بولغان ظریف اندام وماتور طاوشن‌ده قوشسه‌ق ایلسکایا شبهه‌سز، سیار تروپپاسنده‌ایڭ قدرلی اورن طوتارغه مستحق بر آرتیستکا بولاچقدر.

سیۋینگالی‌نی کارییف اوینادی. کارییفنڭ بورولنی روس آرتیستلرینڭ اویناغانن کورگانی بارمی، بلمیم. اول شولایده آنی مقصدته یقینلاشوب اوینادی. کارییفنڭ سیۋینگالیی حیله‌کار اوصال بر تیپ بولوب چقدی. لکن سیۋینگالی اصلده بر آز ненормальный غه‌یقین بر تیپ بیرورگه تییش وآنڭ تیره‌سنده‌گی کشیلر، آگار نفرت ایله برگه قزغانوحسی بیله‌رگه تییشلر. لکن کارییف قزغانچ بر داهیدن بیگره‌ك «قهر صوقغان» دیگان کیلشسز سوزنی کوب تکرار ایتووی بله‌ن اکثریا کولکی بر یه‌ۋریگه اوخشی یازدی.

شولایده اول دورتنچی په‌رده‌ده غایت صنعتکارانه اویناب، تیره‌ن بر تأثیر قالدردی.

باشقه اویناوچیلردن کمال I (تنه‌ففی)، کمال II (ساندی) وعکس (بیللی) افندیلر غایت ماتور وتیگز اویناب، اویوننڭ موفقیتلی چغووینه یاردم ایتدیلر. خلق غایت کوب ایدی. ایلسکایانی هر په‌رده آخرنده کوب هدیه‌لر وقوتلی قول چابولر ایله آلقشلادیلر.

– ۱۰ نچی مارتده حریت‌شادلغی مناسبتیله سعید سونچه‌له‌ی نڭ ترجمه‌سی بولغان «المنصور» فاجعه‌سی اوینالدی. المنصورنی اوینارغه قزانده مساعده ایتلمی ایدی.

بو فاجعه (حالبوکه اثرده برده فاجعه‌لك یوق) خلقغه آڭلاشلمی طورغان، نظم ایله ترجمه قیلنغان اصکوچنی بر نه‌رسه‌در. نثر ایله ترجمه ایتلگان بولسه، بلکه صحنه‌ده اوینار اوچون معنالیره‌ك چقغان بولور ایدی.

بتون اثر باری المنصورنڭ اوزون وربطسز مانالوغندن عبارتدر، که بویالقدرغج وطاتسز مانالوغدن بر نه‌رسه‌ده آڭلاب بولمی وهیچ بر تأثیر قالمیدر.

اویناوچیلردن گمال I (المنصور)، ایلسکایا (سلیمه)، کارییف (حسن) طرشوب، تیگز وماتور اوینادیلر. لکن سلیمه‌نڭ پاریگی حقیقتکه موافق توگل ایدی.

خلق کوب ایدی. اویون موفقیت قازانا آلدی.

ع. گرم.

تياتر عالمی

مسلمان موزيكه ودراما جمعيتی.

آرينبورغ شهرنده شوشی اسم بلەن بر جمعيت تأسيس ايتلوب، اوتكان نويەبرده بالفعل اشكه طوتندی. جمعيتنڭ آلدە طوتقان نەرسەلری توبەندەگی ٨ مادەدن عبارت:

١) بورندن كيلگان ملی كويلرمزنی جييوب نوطەغه صالدرو وآلارنڭ تاريخلرن قيد ايتو.

٢) تاريخی اهميتكه مالك بولغان خلق جرلری ايله آلارنڭ تاريخلرن جييوب طبع ايتدرو.

٣) خلق جرلری وملی كويلرمزگه عائد روسچه ومسلمانچه اثرلرنی جييوب كتبخانه تأسيس ايتو.

٤) بورونغی تاتار خانلری زمانندن آلوب بو كونگه قدر ملی واجتماعی حياتمزده بولغان مهم واقعەلرنی تيكشروب، تاريخی پيیسەلر يازدرو.

٥) شرق وغرب كلاسسيكلری طرفندن يازلغان تاريخی وباشقه پيیسەلرنی ترجمه ايتدروب، ملی صحنەمز اوچون جدی رپيرتوار حاضرلەو.

٦) دراماغه عائد تورلی تلدەگی اثرلرنی جييوب، اوز كتبخانەسندە بولندرو.

٧) تاريخی وباشقه پيیسەلرمزنی صحنەگه قويار اوچون لازم بولاچق كييم صالم وباشقه اسبابنی حاضرلەب بر «تياتر اشكافی» وجودكه كيترو.

٨) آرينبورغده مسلمان تياتری اوچون مخصوص بنا بولوندرغه طرشو وعموما تياتر اويونلری وادبيات كيچەلرينڭ منتظم بارولرن تأمين ايتو يولندە هر تورلی چارەلرگه كرشو.

تصديق ايتلگان اوصتافی بوينچه، جمعيتنڭ اسپيكتاكللر موزيكالنو - ۋاكالنی كيچەلر، ادبيات كيچەلری وباشقەلرنی اوز اسمندن ياصارغه حقی بار هم موزيكه ودراما كورصلری آچارغه حقی بار.

جمعيتنڭ مؤسسلری بولاراق: فاتح كريمی، كامل كريمی، برهان شرف، حارث فيضی، احمد بايتورسونف، ابراهيم بيكچانتايف، كبير بكر، عبدالحميد حسينف هم حسين حسينف افنديلر اوصتافنی امضالاغانلر.

بو كونگی كوندە جمعيتنڭ رئيسی: عبدالحميد حسينف، اداره اعضالری: كبير بكر، ابراهيم بيكچانتايف، ولی الله مرتضين افنديلردر.

مطبوعاتده چغوب ئولگرگان خبرلرگه قاراغاندە، جمعيت اوزينڭ اشكه باشلاوی بلەن آرينبورغنڭ ضياليراق طبقەسی طرفندن بيك ياخشی قارشی آلنغان وتيز آرا اوچون شاقتی كوب، ديب حسابلانورلق درجەده اعانەلرده اوزينه جلب ايتوب ئولگرگان.

جمعيت اوزينڭ اوّلگی آدومی بولاراق موزيكا كورصلری آچو طوغريسندە تشبثلر قيلغان. حاضر كورصلر اوچون ايندی كۋارتيرده آلوب قويغان. آرينبورغنڭ همتلی بايلرندن عارف افندی كمالف كورصلر اوچون ٥٠٠ صوملق ميبل آلوب هديه ايتكان.

بو كورصلرده هر تورلی موزيكا قورالرنده نوطه بلەن اوينارغه اويرەتلەچك هم موزيكەنڭ عمومی نظريەسی وتاريخی بلەن طانشدرلاچاقدر. كورصقه اير وخاتون قز هر كم قبول ايتله. اون آيلق اوقو مدتی اوچون ٥٠ صوم حق آلنا. درسلر آطنەده اوچ مرتبه، كيچكی ٨ بلەن ١٠ آراسنده بولاچاقدر.

كورصلرنڭ آچلو كونلرينه قاراتوب، جمعيت قزاندن، تاتار موزيكەسی بلەن ياخشی طانش ايكی موزيكه شناس: كازلوف هم علی زايپين افنديلرنی آرينبورغغه چاقرغان. بولار كيلگاچ، جمعيت اوز اسمندن ايكی كانسيرت بيردرەچك وبو افنديلرنڭ اشتراكی بلەن كورصده اوقوچيلرغه مسلمان كويلرن نی طريقه اويرەتو طوغريسنده كيڭاش مجلسلری ياصاياچق وبر - ايكی ليكسيه اوقتدراچاقدر.

ياش، لكن غايت اهميتلی بو مؤسسەنڭ آچلوب اشكه كرشوون تبريك ايتەسكه هم موفقيت تلەمسكه ممكن توگلدر.

موزيكەغه صالنغان پيیسه

غياض افندی اسحاقينڭ اوتكان يللرده يازلوب تمام ايتلوبده، محررنڭ اوزتلەوی بلەن حاضرگه قدر طبع ايتدرلمی طوتلا طورغان بر پيیسەسينڭ بر نيچه كورنشلری ياش موزيكه شناسلرمزدن سلطان احمد افندی عبشی طرفندن موزيكەغه صالنوب تمام ايتلگان.

تاتار عالمندەگی اوّلگی تجربه بولغان بو ياڭا اشنڭ كوتولگاندن آرتق موفقيتلی چقغانلغن، اهلی روايت ايته.

پيیسەدەگی طوی كورنشی هم خيالی كورنش بولغان، ئولم آلدندن فرشتەلر كورنشی خصوصی موفقيت بلەن موزيكەغه صالنغانلغی روايت ايتله.

فقط، پيیسه اوچون مخصوص ديكارانسيەلر، مخصوص اسباب وظورا وينا اوچی كوچ كيرەك بولاچقدر،

مذكور اويوننڭ كيلەچك جمعه كوننی محررينڭ اوز تحت رياستنده كاريفنڭ بينفيسينه قويلاچغن خبر آلدق.

ادبیات کیچه‌سنده ادبسزلك

اوفاده ۳۱نچی غینوارده بیك کوب یه‌شلرنڭ اشترا کی بله‌ن ادبیات کیچه‌سی قویلدی. کیچه‌گه مشارکت ایته‌رگه چاقرلغان کشیلر آراسنده آبروی خانم وسعید سونچه‌له‌ی افندی‌ده بار ایدی.

سعید سونچه‌له‌ی‌افندی صحنه‌گه چغار آلدندن آبروی خانمنڭ ایری، «بزنڭ‌زمان» ژادیۋیلی‌نڭ محرری‌ف. سیفی صحنه آرتینه کروب زنجال چغارا، سعید افندینڭ صحنه‌گه چغارلماون طلب ایته، اگر اول صحنه‌گه چغارلسه، مین اوزم‌آلوب کیلگان شاکردلردن کیچه‌ده ترتیبسزلك چغارتام وخاتونم آبروینی جرلاتدرمیم، فلان‌وفلان،دی.

مشارکت‌ایتوچی یه‌شلرنڭ بو‌ادبسزلکنی طنلق‌بله‌ن‌گنه باصو یولنده قیلغان تدبیرلری نتیجه‌سز قالا.

ـ آبروی خانم مشارکت ایته‌رگه وعده بیرگانك، سعید سونچه‌له‌ی افندینڭ مشارکت ایته‌چکلگن بلوب بیردی بیت! ـ دیگان سوزلرنی‌ده «ایر» افندی اعتبارغه آلمی. اش بو دائره‌گه کرگاچ ایندی بو کوڭلسزلکنی خلقغه چغارماس اوچون سعید افندی اوزی صحنه‌گه چغودن امتناع ایته.

بو واقعه حاضر اوفا یه‌شلری آراسنده تحقیر آمیز بر یلمایو ونفرت بله‌ن سوبله‌نوب یوری:

ـ «ایر» غیرتی مونه شولای بولا ایکان اولا ـ دیلر.

ئلوغ سیاسی آلماشنو.

وطنمزنڭ ئه‌لی باشندن اوظدرا طورغان ئلوغ سیاسی آلماشنو وینه برحاصل جمع یاصارغه وقت یتوتوگل، اول ئه‌لی اوزینڭ تفصیلاتی بله‌ن بزگه، یعنی روسیه گراژدانلرینڭ کیڭ دائره‌سینه معلوم‌ده بولوب یتکانی یوق. شولایده آنڭ حقنده یازاسی کیله، اول ئلوغ واقعه‌نڭ اوزمزگه معلوم بولغان قدرلیسن اوقوچیلر بله‌ن بولشه‌سی کیله.

بو مقاله یازلغانده، یعنی ۷نچی مارتده بو ئلوغ واقعه‌دن کیڭ دائره‌گه معلوم بولغانی اوشبو قدردر.

طومانلی بر قایناو.

۲۰نچی فیۋرالدن صوڭغی پایتخت مطبوعاتن تعقیب ایتوب بارغان کشیگه، پیتراغرادده نینددی بر سرلی وطومانلی بر قایناو بارلغی وفقط، اول قایناو طوغروسنده مطبوعاتقه هیچ نه‌رسه یازارغه ایرك بیرله‌ی ایکانی معلوم وبو قایناو اوستدن قاراغانده پایتختده آشاو نه‌رسه‌لرینڭ بتووندن باشلانوب کیتکان توسلی حس ایتله ایدی.

دولت دوماسینڭ ۲۵نچی فیۋرالده‌گی مجلسینه دائر حسابنڭ پایتخت مطبوعاتنده چغاآلغان قدر لیسندن معلوم بولورغه قاراغانده، مذکور مجلسده دیپوتاتلر آراسنده‌ئه‌لله نینددی بر سرلی طاوشسزلق، لکن‌قاپلاولی اویلانو حکم سوره. بیرلر اشن اداره ایته طورغان وزیر ئه‌لله نینددی کیڭ دائره‌گه آڭلاشلوب یتمه‌سلك‌طومانلی بر نطق‌سویله‌ب، پایتختده نینددیدر بر اختلال حرکتی قوبقانلغن اقرار ایته وآندن صوڭ حکومتنڭ آزق ـ تولك اشن عمومی مؤسسه لرگه طابشرماقچی بولغانلغن آڭلاتا. غایت یومشاق آهه‌گلی، یغلاغراق بو نطق‌نڭ ئه‌لله نه‌رسه‌دن غایت قورقنغان بر کشینڭ نطقی ایکانلگی اۋلگی‌قاراشدانوق آڭلاشلوب طورا.

شولوق کوننڭ کیچنده **ایمپراتور نیکالای IIنچی** شورای دولت ودومانی آپریلگه قدر طاراتورغه امر ایتوب یازلغان‌امر هنایوننی امضا ایته، یعنی ۲۶نچی فیۋرالده ایندی صاۋیت دوما طاراتلغان حساب ایتلورگه تییش بولا.

دوما طارالمی.

لکن دوما طارالمی، دیپوتاتلر شوشی طاراتورغه‌تله‌و واقعه‌سی معلوم بولغاچده، غایت تیزلك بله‌ن اوز آرا کیڭاشوب‌ه‌امر همایون‌نی اقرار ایتمه‌سکه، طارالماسقه، مملکت‌نی اداره اشن اوز قوللرینه آلورغه، اختلال حرکتلرینڭ باشنده طوروب، حکومتنی اورنندن توشرورگه، مملکت‌ده سیاسی آلماشنو یاصارغه قرار بیره‌لر. بو قرارغه فقط دومانڭ ایڭ ایڭ قاناطی‌غنه مشارکت ایته‌ی، آندن قالغانلری، حتی ملتچیلرده بو قرارغه قوشلالری.

۲۷نچی فیۋرال توننده ایندی شوشی اختلال حرکتی باشنده طوروب، مملکتنی اداره اشن بالفعل اوز قولینه آلور اوچون دوما اعضالری اوز آرالرندن ۱۲ کشیدن عبارت بر کامیسیه یاصیلر.

دوما رئیسی رادزه‌نکو، طروداۋیك کیرینسکی،ساتسیال دیموکرات چخییدزه، کاده‌تلرنیکراسف هم‌میلوکف، ترقیپرورلر کازلوف، رژیفسکی، شیدلوفسکی هم ملتچیلر شولگین وئلۋوف‌لردن عبارت بولغان بو کامیسیه اوزون مملکتنی

وقتلی اداره ایتوب طورا طورغان بر نه‌رسه اولاراق طانی واشکه کرشه.

دوما فلان ایته، دوما نۈگان ایته، دیـگان سـوزلر دومانڭ طشنده‌غی احوالنی بله‌گان کشیلرگه قزقلی وکولـکیره‌ك طویولا طورغان سوزلر. موڭار قدر فلان‌ده ایته آلماغان، نۈگان‌ده ایته آلماغان، حـکومت طرفندن، فقط، بر اوینچـق ایتوب یورتلـگان دوما نیچك كنه کینه‌ت بولای فلان‌ده توگان‌ده ایته آلا باشلی؟ نیچك ایتوب موندی ایس کیتکچ اشلرگه کرشورگه جرأت ایته؟ نیندی احوال آشکار بولای اشکه کرشورگه کوچ بیره؟

دومانڭ کوچی

دوماده شوشی اویوشو وشوشی اختـلالچیله‌شو باروب طورغانده پیتراغرادا اورامل‌نده اختلال کوته‌رگان عسکرلرنڭ وآلار بله‌ن قولغه قول حرکت باشلاغان پرالیتاریات (اشچیلر).نڭ بالفعل حرکتلری بارا

کوبدن ایندی اشچیلر ودیموکـراتیه صنفینه منسوب صالداتلر آراسنده صول پارتیه‌لرگه منسوب کشیلر اختـلال فـکری طاراتو یولنده خدمت ایتوب کیلـگانلـر؛ حیاتلرن، باشلرن خطره اچینه صـالوب، بر یولده مـڭ وه‌ڭ تورلی مشقتلر چیگوب، آلار شول فـکرنی طاراتـورغه ونغتورغه موفق بولغانلر وبالاخره‌ده شول اختلال فـکری بله‌ن روحلانغان صالدات واشچینی بالفعـل اشکه طوتندرغازـلر. مطبوعاتقه چغوب ئۈلـگرگان خبرلرگه کوره بو اختلالچی عسـکرنڭ عددی ایـکییوز ایللی مڭ گه قدر یتـکان. قوللرنده ملطقلری وهتی پولیه‌وتلری وباشلرنده بر نیقدر آفیسه‌رلری بولغان حالده اختلال کوته‌رگان بو عسکرنڭ نیندی مدهش وقوتلی کوچ ایـکانی بیلـگیلی.

دوما اختلال طرفینه طوروب ئۈلـگرگانده ایندی بـو احتلالچیلر ظور موفقیتلر قازانوب، کیره‌کلی مؤسسه‌لرنی اوز قوللرینه کرتوب، پیتراغرادنڭ باشقه شهرلر بله‌ن مناسبتن یوللرن، تیلیغراف وتیمر یوللرنی اشغـال ایتوب ئۈلـگرگان بولغانلر.

دومانڭ خدمتی.

شوڭار کوره، دوماغه اختلالنی یاصاشودن بیـگره‌ك اول قازانغان موفقیتلرنی اوزینڭ اعتباری ونفوذن اویوشدرورغه صلاحیت قوتی بله‌ن خلق قولنده نغتو وحاضرگه قدر اختلالغه قاتوشماغان، لـکن اساسا آشکار خلاف بولماغان ئیلیمینت لرنی ده اختلالغه قوشو واختلالنڭ باشباشدافلققه ئه‌یله‌نوب کیتوب هلاك بولووینه یول قویماو خدمتلری توشـکان هم خلق وکیللری ده اوزارینه تاریخ وطن طرفندن یوکله‌نلـگان شوا، ظور خدمتنی موفقیتلی صورتده اوته‌رگه کرش کان.

ایسکی اداره‌لرنڭ جیـگلووی

ایسکی حکومت اختلالنی باصارغه نیقدر کوچ صرف ایته آلغاندر، ئه‌لی حاضر اول مسئله‌گه دائر مفصل معلومات یوق. لـکن، شولقدرسی شبهه سز، که اختلال باشلانغانده، ایسکی اداره بتونله‌ی یالغز بولماغان، آنـڭ قولنده منتظم ترتیبلی، مـکمل قوراللاندرلغان پالیتسه وژاندـرمالر هم عسکرنڭ اختلالغه قاتوشـی قالغان فرقه‌لرندن اویوشدرلغان صوغشچیلریده بولغان هم بولار بتون کوچلرن صرف ایتوب اختلالچیلرغه قارشی صوغشقانلر، لـکن اختلالچیلرده بیك انتظاملی ترتیب ایتولـگان وبیك اعلا قوراللاندرلغان بولغانلقدن واوزلری حکومت طرفدارلرینه قاراغانده کوب بولغانلقدن وبالاخره‌ده صالداتنڭ حکومت یاغنده قالغانلری‌ده مسئله‌نی یاخشی آڭلی وکوره بارووی نسبتنده اختلال یاغینه کوچه بارغانلقدن، ۲۷نچی فیڤرالڭ ایندی غلبه‌نڭ کاملا اختلالچیلر قولینه کرگانلـگی، ایسکی اداره‌نڭ جیـڭلـگانلـگی ظاهر بولوب یتـکان.

اختلالنڭ چن خواجه‌سی.

اختلال بالفعل باشلانوب، موفقیتلرده قازانوب ئۈلـگرگاچ، آنڭ صوغشوب آلغان غنیمتلرن، خلق قولنده نغتوچی دوما بولسه، اختلالنڭ اوزینڭ باشلاتوب یبه‌رنوچی، آنی شولقدر انتظاملی اداره ایتوچی، یعنی اختلالنڭ چن خواجه‌سی بتونله‌ی ایـکنچی مؤسسه، «صاوڤیت رابوچیچ ای صالداتسکیخ دیپوتاتوف» (اشچی هم صالدات وکیللرینڭ شوراسی) اسمی بله‌ن ظاهر بولغان ساتسیالیستلر طرفندن تشکیل ایتلـگان اختلال مؤسسه‌سی ایدی. اختلال باشنده کیڭ دائره کوزنده اورتولی بولغان بو شورا اختلال اوزینڭ اوّلـگی موفقیتلرن قازانغاچ ده ایندی آچقدن آچقغه دوام ایته باشلاوی غنه توگل، بلـکه آچقدن آچقغه پیتراغرادنڭ چن خواجه‌سی بـولوب کیتدی، چن کوچ، خقیقی اش مونڭ قولنده ایدی. دولت دوماسینڭ اداره کامیتیتی بتون تدبیرلرنده مونڭ رضالغی بله‌ن حرکت ایتوگنه توگل، بلـکه مونڭ کـوچینه طایاناراق، شول کوچـکه اوزینڭ عموم روسیه‌نڭ هر صنفقه منسوب خلقی آراسنده‌غی اعتبارن قوشوب شونده قوت طابا ایدی.

اوّلـگی آدوملر.

اختلالنڭ غلبه بله‌بتـکانلـگی معلوم بولغاچ‌ده دومانڭ اداره کامیتیتی تیلیغراف آگینتستۋاسن اوز قولینه آلوب، آنڭ اداره‌سی باشینه دوما اعضالرندن برسن قویدی وشولایتوب بر یاقدن اختلال غلبه‌سی خبرینڭ بتون ولایتکه طارالوین تأمین ایتدی هم ایسکی حکومت اعضالرینـڭ ولایتلر بله‌ن مخابره یولن کیسدی. مونڭ بله‌ن برگه دومانڭ اداره کامیتیتینڭ هم «اشچی هم صالدات وکیللری شوراسینڭ» امری بله‌ن

ایسکی حکومت وقتنده اش باشنده طورغان وزیرلرنی هم ئلوغ درجه‌ای توره‌لرنڭ کوبره‌گن حبس ایتولر باشلانوب کیتدی. ۲۷ نچی فیؤرالدن برنچی‌مارتقه قدر بولغان ایکی کون اچندوك ایندی بولارنڭ بیك اهمیتلیلری ویا ڭا اداره اوچون قورقنچلی بولورلقلارینك کوبره‌گی قولغه آلنوب ده ئولگردیلر.

بو واقعه‌لردن اوچ کنه کون ؤٓل ئه‌لی بیك کوچلی، عزتلی وبر اموی بله‌ن ئه‌لله نیقدر کشیلرنڭ باشینه یته آلا طورغان پراتاپوپفلر، کورلوفلر، اشچیگلاڤیتفلر، آدمیرال گیرسلر، طاغی ئه‌لله کملر ئه‌لله کملر همه‌سی ایندی برنچی مارتده ایڭ عادی آریستانتلر حکمنده بولوب قالغانلار ایدی.

بو حبسلر باه‌ن اختلال، اوزینه قارشی عکس‌الحرکه طوغدرو طوغریسنده طرشاچق وشول یولده وطننڭ چن اشله‌رگه‌کیره‌ك بولاچق ئه‌لله نیقدر کوچن‌ئه‌رم ایته‌چك کشیلرنی اوزی اوچون ضررسز حالگه کیتره وبولووی احتمال طوتلا طورغان عس‌الحرکه‌نڭ طامرینه آلدن بالطا چابوب قویا ایدی.

ولایتلرگه خبرلر وامرلر

اختلال غلبه ایتوب یتوب، اوزن ایندی پیتراغرادنڭ ومملکت اوستنده‌گی باش اداره‌نڭ خواجه‌سی ایتوب حس ایتکاچده، دومانڭ وقتلی اداره کامیتیتی ولایتلرگه خبر یبه‌روب، بو ئلوغ واقعه‌نی اعلام ایتدی وولایتلردن اوزینه انقیاد ایتوٓنی طلب ایتدی.

برنچی مارتده پیتراغراد تیلیغراف آگینتستواسی طرفندن طاراتلغان بو خبر ایندی ولایتلرنڭ همه‌سنه یه‌شن تیزلگی بله‌ن طارالوب ئولگردی، پیتراغراده‌غی اویالرینڭ تمام طار مار کیترگانلگن بلگان ییرلی مأموریت کوتولمه‌گان بو حالدن تمام آبدراغان واوز اوزن جویغان حالده طورغانده، اهالی بوخبرنی غایت ظور شادلق بله‌ن قارشی آلدی. عسکر بو شادلققه قوشلدی، شولایتوب ایسکی حکومتنڭ وکیللری بولغان مأمورلر بو ئلوغ واقعه‌گه قارشی طورونڭ اوز قوللرندن کیله طورغان اش توگللگن آب آچق حس ایتدیلر وشوڭار کوره، آلار تله‌سه‌لرده تله‌مه‌سه‌لرده خلق وعسکر بله‌ن صوغشقه کرشه آلمادیلر. بو حاللرنی تیز آڭلاب آلغان ییرلی مأمورلرنڭ عقللیراقلری قوللرنده مهلت بار وقتده اوزلرینڭ یاڭا طرز اداره‌گه بویصونغانلرن اعلان ایتوب قالورغه آشقدیلر؛ اما احمغراقلری وکیریلری ایندی یاڭا طرز اداره طرفینه تمام میل ایتوب ئولگرگان خلق وعسکر طرفندن اش باشندن توشرلوب حبس ایتولدیلر. شولایتوب ولایتلرنڭ یاڭا طرز اداره‌نی اقرار، اختلال جیڭگانلگنی اعتراف ایتولری عجب بر تیزلك وعجب بر موفقیت بله‌ن وجودکه کیلدی، که قان توگلورگه‌ده کیره‌ك بولمادی، جان قویلورغه‌ده طوغری کیلمه‌دی.

بر نیچه کون اچنده یاڭا طرز اداره روسیه‌نڭ بتون پوچماقلرنده اعتراف ایتلوب بتدی.

غلبه نغی

ولایتلرده شوشی اش اوز نوبتی بله‌ن بارغان وقتده پیتراغرادده اختلالنڭ قازانغان غلبه‌سی‌ساعتدن ساعتکه نغی باروونده دوام ایته: اختلالغه بالفعل مشارکت ایتمه‌گان عسکری فرقه‌لرده کوبره‌ك آفیتسه‌رلری برگه بولغان حالده «دوما وقتلی اداره کامیتیتی هم اشچی وصالدات وکیللری شوراسی» حضورینه کیلوب یاڭا طرز اداره‌گه بویصونا بیره‌لر، اوزلرن کامیتیت تحت تصرفینه طابشرالر. شولوق وقتده ڤیلیکی کنه‌ز کیریلده ایندی اوز تحت اداره‌سنده‌گی عسکری بله‌ن دوماغه کیلوب، اوزینڭ یاڭا طرز اداره‌نی اعتراف ایتکانلگن ودوما طرفندن چغا طورغان امرلرنی اوته‌رگه حاضر طورغانلغن اعلام ایته.

دوما کامیتیتی اختلالنڭ بو غلبه‌سن ایسکی اداره بترلوب، آنڭ اورنینه یاڭا طرز اداره قویلغانلغن بلدروب صوغش میداننده‌غی عسکرلرنڭ باش قوماندانلرینه مراجعت ایته وآلارنی یاڭا طرز اداره طرفنده بولورغه اونده‌ب باش قوماندانلر اوزلرینڭ یاڭا طرز اداره‌گه بویصونغانلری اوز قول آستنده‌غی عسکرلرینڭ کاملا یاڭا طرز اداره طرفنده بولغانلغن پیتراغرادقه خبر ایته‌لر. یعنی بتون عسکری قوتنڭ ایڭ اهمیتلی وایڭ کوچلی قسمی یاڭا طرز اداره‌نی اعتراف ایته وشونڭ بله‌ن ایسکی اداره طرفدارلرینڭ عکس الحرکه‌گه امیدلرن - اگر اول قالغان بولسه - تمام بتره‌در.

پادشاه تختدن توشه

غلبه ایتکان اختلال ایسکی طرز اداره‌نڭ روسیه‌ده کوب یلدن بیرلی دوام ایتوب کیلگان عکس الحرکه‌نڭ ایڭ توب تره‌گن صندرب طاشلارغه قرار بیره.

دوما اعضالرندن ایکی ذات شول کونده پادشاهنڭ قرارگاهی بولغان پصکوف شهرینه ایکنچی مارتده کوندز کیله‌لر هم پادشاه یانینه کره‌لر.

بو وقتده، پیتراغرادده‌غی واقعه‌لر بله‌ن پادشاه بیك اوڭغایسز بر حالده قالدرلغان بولا. اول اختلالنی باصارغه دیب صوغش میداننده کیره‌ك قدر عسکر آلوب پیتراغرادقه یبه‌رگه بر مرتبه امر بیرگاندن صوڭ اول یبه‌رله طورغان عسکرنڭده اختلالچیلر طرفینه کوچه‌چگن بلگان وشونلقدن آلارنی اورنلرینه قایتارورغه امر بیرگان وبتون شول واقعه‌لردن غایت آبدراشده قالغان ایکان.

کیلگان دوما اعضالری بله‌ن آلار کچکنه بر اوستل تیره‌سنده اوطروب سویله‌شه‌لر. دیپوتاتلر آڭار صوغش میداننده عسکر یبه‌روب اختلالنی باصدروڭ ممکن توگللگن سویلیلر. شوندن صوڭ اول آلاردن:

- آلای بولغاچ، میڭا نیشله‌رگه کیره‌ك صوڭ؟

دیب صوری، دیپوتاتلرده:

— تختدن واز كيچه‌رگه تييش، ديب جواب بيره‌لر. ياڭادن بر نيقدر سويله‌شكاندن صوڭ، اول اوزى اوچون هم اوغلى آليكسى اوچون تختدن واز كيچو مانيفيستن امضالارغه مجبور بولا. شولوق مانيفيست بوينچه تخت حقى نيكولاى رامانفنڭ انيسى ئلوغ كنه‌ز ميخائل آليكساندر اوغلينه كوچه. بو كونده نيكولاى رامانفنڭ اوزينڭ قريمدغى داچاسى ليۋاديه‌گه كيتكان بولوچيلغى سويله‌نه‌در

رامانف نسلندن پادشاهلق كيتو احتمالى

۳نچى مارتده دوما اعضالرندن بر نيقدر ذاتلر ئلوغ كنه‌ز ميخائل آليكساندر اوغلى سراينه باروب آنڭ بله‌ن روسيه تختن اشغال ايتوب ايتمه‌و مسئله‌سن مذاكره ايته‌لر.

ئلوغ كنه‌ز اوزينڭ بو مسئله‌ده ترددده ايكانن بلدرته وبر نيقدر سوزلردن صوڭ تختكه بولايغنه اوطروروغه تله‌مه‌گانلگن، بلكه مونه تيزدن جييولاچاق بتون خلق وكيللرى جييونى «اوچريديتيلنى صابرانيه» طرفندن پادشاهلققه صايلانسه‌غنه روسيه ايمپيراطورى بولورغه رضالق كورسه‌ته‌چگن اعلام ايته وشول مفهومده‌گى مانيفستكه امضا ايتوب، خلقنى وقتلى حكومتكه اطاعت ايته‌رگه چاقرا.

حاضر اينده‌ى بتون اش تيزلكده جييلاچاق «اوچريديتلنى صابرانيه» دن كيله‌در. مذكور جييون روسيه اوچون پادشاه‌نى كيره‌كسنورمى، ياخود جمهوريت اصولن كيره‌ك طابارمى. اگر اول ادارهٔ جمهوريت بولسون، ديب قرار بيرسه، ياخود پادشاهلق بولسون، ديب قرار بيروب‌ده تختكه باشقه كشينى صايلاسه، مونه اينده‌ى اوچيوز يلدن آرتق پادشاهلق حكم سوروب كيلگان رامانفلر نسلندن پادشاهلق تمامغه كيتكان بولادر.

ياڭا حكومتنڭ پراغرامماسى

اختلال ثمره‌سى اولاراق وطن اداره‌سى باشينه منگان وقتلى حكومت اوزينڭ اداره اشلرنده‌نو به‌نده‌گى اساسلرغه طايانوب حركت ايته‌چكدر:

۱) سياسى عيبليلر، دين اشلرى بله‌ن عيبله‌نوب جزاغه دوچار ايتلگان، اختلال قصدى بله‌ن مأموريت كشيلرينڭ حياتلرينه قصد ايتوده عيبله‌نوب، حربى اختلال، يير اشلرى بله‌ن اختلال وشونڭ شيكللى عيبلر بله‌ن جزاغه دوچار ايتلگان هر كشينى حضروك كاملا جزادن قوتقارو، عفو عمومى ياصاو.

۲) سوز، مطبوعات، جمعيتلر، اتفاقلر هم اش طاشلاو حريتى، بتون حريتلرنى، حربى - عملى ياقدن ممكن بولغان ييرلرده حربى كشيلرگه تعميم ايتو.

۳) صنفلر، دينلر هم ملتيلرگه بولغان بتون قصنقيلقلرنى تماما بترو.

٤) عمومى، تيگز طوغرى هم ياشرن طاوش بيرو اصولى بله‌ن جييلاچق «اوچريديتلنى صابرانيه» نى كيچكدرمى جييو طوغريسنده حاضرده‌نوك حاضرلكلر كوره باشلاو. مملكتنڭ طرز اداره‌سى كانستيتوتسيه‌سى شوشى صابرانيه طرفندن تعيين ايتلورگه تييشدر.

۵) پاليتسه‌نى خلق ميليتسيه‌سى بله‌ن آلماشدروب ميليتسيه‌نڭ باشلرن صايلاو اصولى بله‌ن تعيين ايتو وآنى خلق مؤسسه‌لرى قول آستينه طابشرو.

٦) ييرلى ادارهٔ مختاريه ادره‌لرينه صايلاولرنى عمومى، طوغرى، ياشرن وتيگز صايلاو اساسنده ياصاو،

۷) پيتراغراددغى عسكردن اختلالغه قاتشقانلرن قورالسزلاندرماو هم پيتراغرادن كوچرمه‌و.

۸) اصترويده وقتده ديستسيپلينانى كاملا صاقلاو شرطى بله‌ن، باشقه هر بر ييرلرده صالداتلرغه گراژدانلر فائده‌له‌نگان بتون حقوق بله‌ن فائده له‌نورگه امكان بيرو.

وقتلى حكومت اوزينڭ بتون حركتلرنده شوشى اساسلردن چغوب حركت ايتو بله‌ن برگه، مملكت اچنده اصلاحاتنى، صوغش صلتاوى بله‌ن هيچ كيچكدرمه‌يه‌چك، حاضرده‌نوك عملگه قوياچاقدر.

ياڭا طرز اداره‌نڭ نغووى

هر كون كيلگان ياڭا خبرلر اينده‌ى فلوط عسكرمزنڭ‌ده ياڭا طرز اداره طرفينه كوچكانلگن بلدره‌لر، حاضر هر بر ييرلرده مأموريت اورنلرى ياڭا اداره‌گه طرفدار كشيلرگه طابشرلدى. اينده‌ى پاليتسه اورنينه هر ييرده خلق ميليتسيه‌سى تشكيل ايتلوب ئولگروب يته، اينده‌ى مملكتنڭ طورمشى ياڭا اداره جايينه ياتوب، طبيعى روشده آغا باشلادى، اينده‌ى روسيه‌ده‌گى بو ياڭا طرز اداره‌نى برنڭ بله‌ن اتفاقده صوغشا طورغان دولتلرنڭ همه‌سيده رسمى صورتده تصديق ايتوب، آنڭ بله‌ن سياسى معامله‌گه كرشديلر.

الحاصل اينده‌ى روسيه‌ده ياڭا طورمش طودى. نغيده‌ى وكوندن كون اوسه بارادر.

مندرجه‌سى: يانو (شعر)، **م. غفورى** — آتسز حكايه (حكايه)، **ع. عزيز** — شرق قزى (شعر)، **ن. ايسه‌نبه‌ت** — بيچورا (بولغان واقعه)، **ك. تينچورين** — بيك ايسكى زمانلردن آلوب تيمور بالالرينه قدر تورك - مانغوللرده خاتونلرنڭ طوتقان اورنلرى (تاريخى - اجتماعى بر تجربه، دوامى)، **ع. عزيز (عبدالعزيز عبيداللين)** — فاطمه خانم ايلسكايانڭ بينفيسى و«المنصور» فاجعه‌سى (تياتر وموزيكه)، **ع. كرم** — تياتر عالمى، .... — ئلوغ سياسى آلماشنو (سياسى)، . . . .

Издатель А-Г. Хасановъ.
Времен. редакторъ А. Рахметуллинъ.

ناشر: احمد گراى حسنى
وقتلى محرر: عبدالرحمن رحمت‌اللين

Казань, тип "МААРИФЪ" М.-А. Мустафина 1917 г.